

достижениях современной теоретической культурологии, в частности – на знаниях о религиозных механизмах моделирования мифов, стереотипов, феноменологии Чужого и опыта общения с ним.

Ключевые слова: Восток–Запад, топос, православие, католицизм, мистицизм, рационализм, индивидуализм, коллективизм, соборность, региональная идентичность, Чужой.

Bilchenko Evgenia. The Myth «East–West» and Ukrainian context: Orthodox Unity is Catholic Personalism. The main provisions of the proposed conceptual exploration - deconstruction of modern myth of «East – West» on the basis of comparative analysis of the Orthodox and Catholic world views. Through hermeneutic interpretation of meanings in Eastern and Western Christianity are created two models of mythological topos: Orthodox space with its tendencies to mysticism, collegiality, communitarian (socialist) forms of governance, and Catholic space, which is characteristic of rationalism, personalism, liberal democracy, the dominance of the personal factor. National culture is interpreted on the base of phenomenology of religion as a marginal mythological and geographical area of the two types of regional identities in Western and Eastern Ukraine, which appears as a double incarnation of Strange.

Comparative analysis of pictures of the world Orthodoxy and Catholicism allowed to postulate the presence of Christianity in the two discourses of thinking and being: Western individualistic (personalism) and Eastern collectivist (unity, collegiality). This difference is the basis of cultural and historically conditioned differences in the further development of the mentality of the East and the West, and assumes the character of radical opposition to social mythology in the Ukrainian context. Mental topos in Western Ukraine (the myth of «Lviv») and mythological geography of «South» and «Donbass» are partial manifestations of discourses Person and Union which function despite all the liberal calls for a «multicultural tolerance» by archetypal opposition «We–They». Western topos comes from bourgeois rationality and tends to private enterprise, individual integrity, liberal freedoms, national values. The eastern topos leans towards social (community) irrationality, collective ownership, dissolution of personality in general totalitarian forms of government and class equality. Conflict of local identities, that tend to rebuilt itself, bringing to the absolute their ethnocultural features with the aim self-clarification. Its content becomes: social and class («capitalism–communism», «bourgeoisie – proletariat»), political («democracy–totalitarianism»), linguistic and national («pro-Russian» – «Pro-Ukrainian») and symbolic and mythical («Bandera–Crime»). These symbolic lines can be continued indefinitely. Of course, it would at least be naive to believe that religious motivation in today's secular society has an absolute impact on the global geopolitical faults and confrontation. However, going after the M. Weber, one could argue that it is sacred values as unconscious, deeply embedded in the social psyche structures on the level of mentality inertially continue to influence mental setup and mutual prejudices between East and West Ukraine – even regardless of awareness of their speakers.

The partial removal of tension in this dichotomy is possible through finding common origins of western and eastern traditions, that should be sought in the evangelical concept of love. This concept was pronounced in the formula-signature of Sophia inherent to Kiev version of the doctrine. Sophia suggests the harmony (symphony) of sociality and spirituality, rationality and emotion, theory and practice. Sophia makes favorable conditions for dialogue of Orthodox Church with the Catholic concept of integral humanism. This is the priority vector of reforms of the Catholic doctrine. Implementation of this dialogue must take the combined forces of church and state. State cultural policy must be based on the achievements of modern theoretical cultural studies, in particular knowledge of the religious mechanisms of modeling of myths, stereotypes, phenomenology of Alien and experience with Stranger.

Key words: East – West, topos, Orthodoxy, Catholicism, mysticism, rationalism, individualism, collectivism, unity, regional identity, Stranger.

Стаття надійшла до редколегії
02.03.2014 р.

УДК 130.2:304

Максим Карповець

Філософська рецепція геніальності як антропологічного феномену

Здійснено філософську рецепцію геніальності як антропологічного феномену, що актуалізує діалектичне розуміння індивідуально-особистісного начала та універсальних вимірів людського буття. Геніальність осмислюється у двох основних аспектах: як внутрішня сутність геніальності в конкретному індивіді та експлікація феномену в смисловому горизонті культурі. Проаналізовано характер функціонування геніального

тексту в полі культури, де один з основних його елементів – наявність трансцендентного запасу – авторську недовомленість, що змушує читача постійно повертатися до нового прочитання. Розкрито зв'язок геніальності із божевіллям та святістю, маргінальністю й соціалізацією, а також запропоновано стратегію інтерпретації геніального твору як такого, що містить у своїй основі трансцендентний запас. Отже, геніальність у філософському контексті є не тільки особливим типом проявлення людських талантів, а й важливим компонентом культури, що визначає її художньо-естетичну та ціннісну реальність.

Ключові слова: геніальність, філософська антропологія, естетика, канон, естетичний ідеал.

Постановка наукової проблеми та її значення. Феномен геніальності – один із найскладніших в естетиці та антропології, адже стосується насамперед *ідеальної* актуалізації творчих здібностей людини. Філософська ж стратегія осмислення геніальності полягає у відшукуванні фундаментальних, онтологічних принципів феномену, що обумовлює також урахування характеру індивідуально-особистісного буття. Складність та вразливість такого підходу полягає в тому, що геніальність усіяко опирається філософському узагальненню в його спробі віднайти смислову конструкцію кожному окремому індивіду, адже геній не може мати двійника. Однак спробуємо охопити основні, найбільш суттєві принципи геніальності як суто антропологічного феномену, тобто того, якому притаманні виняткові буттєві атрибути, не схожі на жодні інші. До того ж, потрібно розвести між собою інші важливі антропологічні феномени, зокрема талант, дар та обдарованість.

Мета статті – здійснити філософську рецепцію геніальності як антропологічного феномену, що актуалізує діалектичне розуміння індивідуально-особистісного начала й універсальних вимірів людського буття.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Історія філософії періодично звертається до феномену геніальності в контексті естетичного розуміння мистецтва та ідеального у культурі. В античності геніальність розуміли переважно як ірраціональний феномен, зокрема Плотін пояснював її в площині потоку творчої енергії, що йде від глибинних основ буття – буття ідей. Така позиція, безумовно, опирається на світ ейдосів Платона, де геніальність безпосередньо стосується позаземного, істинного буття. Загальний орієнтир трактування геніальності в середньовічній філософії можна було б пояснити як слід утручання Бога, але естетичне розуміння митця й творчості суперечить цій інтерпретації: автор – лише безіменний медіум¹ трансляції божественних сенсів, а його геній пояснюється професійною майстерністю. Уже у Відродженні потужно розробляються філософські теорії геніальності, в основі яких – поєднання природної геніальності художника з дисципліною розуму. Пізніше вже маємо більш комплексні філософсько-естетичні теорії, зокрема Жан-Батіста Дюбо, Імануїла Канта, Г. Ф. Г. Гегеля, Іпполіта Тена, Анрі Бергсона, Бенедетто Кроче, С. Л. Франка та інших. На сьогодні достатньо помітне явище – публікація тексту філософа, культуролога Вадима Руднева «Геній в культурі» [4] у журналі «Ковчег». Попри це, достатньо екзотична для філософії тема набуває все більшої популярності, зокрема в контексті філософської антропології, філософії культури й, безумовно, естетики.

В естетиці існує окрема дисципліна, що досліджує геніальність – праксіологія (від грец. *praxis* – «діяння, успіх» та *logos* – «знання»). Якщо застосувати ідею поділу світу на реальний та ідеальний Платона, то геніальність постає тією точкою, де реальне збігається, накладається на ідеальний світ. Більше того, саме Платон указує на те, що геніальність є продуктом божественного творення. У давніх еллінів узагалі простежується дуалізм у всьому, зокрема в геніальності. Вважалося, що кожна людина мала двох геніїв – доброго та злого². Однак лишається відкритим і проблемним питанням не тільки природа геніальності, але і її безпосередні антропологічні виміри: що робить людину геніальною? чи піддається геніальність класифікації, ієрархії? чи може людина власноруч витворити свою геніальність? чи завжди талановитна людина – геніальна?

Геній вирізняється від звичайної людини, оскільки володіє або наявністю виняткових атрибутів, або комплексних навичок. У цьому контексті Макс Нордау зазначав: «Геній відрізняється від зви-

---

¹ Поняття автора в середньовічній культурі та естетичній діяльності дуже відносно, адже стосується насамперед креатора, що явно конфліктує зі світоглядною парадигмою культури, де креатор лише один. Тому й більшість музичених, літературних творів Середньовіччя – без підпису чи авторства, що ускладнює інтерпретацію та розуміння соціокультурних механізмів створення.

² Можливо, саме звідси фундаментальний для еллінської культури творчий конфлікт Аполлона та Діоніса, що пізніше блискуче буде осмислений Фрідріхом Ніцше в «Народженні трагедії із духу музики».

чайної людини так само, як музичний твір у виконанні професійного піаніста відрізняється від виконання на механічному піаніно» [3, с. 37]. Навіть із цієї достатньо метафоричної ремарки випливає, що геніальність – це вияв творчості людини. Ми не можемо оцінити геніальність тієї чи іншої людини, якщо вона не оприявлена. Інша річ, що культура у своїх центральних життєвих програмах завжди протистоїть творчому виявленню генія, не впускає його до свого символічного та матеріального простору. Водночас існує безліч випадків, коли геніальність просто втрачалась або майже губилась, як-от із творами Франца Кафки, які врятував його друг Макс Брод, попри волю чеського письменника. Так чи інакше, саме завдяки текстам ми пізнаємо виміри геніальності, намагаємося збагнути *сміслову структуру* ідеї. Поняття «текст» тут використовується в достатньо широкому діапазоні, починаючи від культурного артефакту, деталі на картині до історичної події (адже певні дипломатичні рішення чи революції можуть вважатися теж геніальними, оскільки вони унікальні та суттєві для культури).

Найбільш складна антропологічна амбівалентність, що присутня в генія, – наявність індивідуального й універсального начал. Яким чином глибоко індивідуальні особливості можуть співіснувати з найбільш універсальними, часто далекими абстрактними схемами? На це запитання спробував відповісти С. Л. Франк: «Справа в тому, що всезагальність та індивідуальність по суті взагалі не різнорідні конфліктні начала, а співвідносні, взаємно пов'язані виміри вищої єдності» [7, с. 758]. Тому чи доречно відшуковувати сліди автора в його текстах? Доречно, але це не має бути всезагальним методом тлумачення як сенсу самого твору, так і причин авторського бачення. У цьому полягає й важлива герменевтична ремарка, адже обидва трактування відводять нас від істинного сенсу твору: прочитання будь-якого тексту поза автором «вимивають» із нього необхідну індивідуальність, а його інтерпретація крізь призму авторського бачення применшує його значення. Найбільш складним, але доречним варіантом прочитання вважається *діалектичне тлумачення* творіння генія, де під час синтезу витворюється *третє прочитання*, у якому зберігаються два попередні. Пізніше ми частково повернемося до питання, що ж вирізняє геніальний текст серед інших, хоча й це питання вже стосується іншого типу дослідження.

Оприявлення геніальності відбувається дwoяко. З одного боку, будь-яка творча інтенція обдарованого індивіда завжди спрямована проти усталеної традиції, конфліктує з її базовими матричними моделями буття, адже «суть генія є здатність формувати нові уявлення, відмінні від тих, що були відомі до цих пір та перетворювати їх у відчутні чуттями явища» [3, с. 62]. Культура переповнена сюжетами на тему геніальних дітей, яких суспільство не сприймає, викидає на маргінес. Так, культовий американський письменник Джером Д. Селінджер присвятив цьому низку сюжетів, описаних у так званій Сазі про Гласів – талановитих дітей із простої американської сім'ї, які практично свідомо протиставляють себе соціальному універсуму.

Серед них яскраво виокремлюється Сімор, який від дитинства блискуче знав філософію, поезію, східні вчення. Сімор з'являється у двох оповіданнях – спочатку як дитина, а потім уже як дорослий. Неодноразово можна прочитати, наскільки самотньо почувуються герої Селінджера серед нормальних людей. Це змушує їх триматись один біля одного, хоча через певний час їм однаково доводиться самотійно вирішувати екзистенційні виклики. Інколи вони більші, ніж самі герої, тому в оповіданні «Ловись рибка-бананка» Сімор не зумів впоратись із власними травматичним минулом та покінчив життя самогубством: «Він подивився на молоду жінку – та спала на одному з ліжок. Він підійшов до своєї валізи, відкрив її та дістав з-під купи сорочок і трусів трофейний пістолет. Він дістав об'їму, подивився на неї, потім вклав назад. Він звів курок. Потім підійшов до порожнього ліжка, сів, подивився на молоду жінку, підняв пістолет і пустив собі кулю в праву скроню» [6, с. 588].

Геній в актуальному часі завжди є швидше маргіналом, ніж усезагальним улюбленцем. Звісно, можна пригадати історію про малого Моцарта, який блискуче виконував власні та чужі музичні композиції на потіху аристократичній публіці. Однак навіть у цьому випадку швидше йдеться про майстерність, витончену до деталей професійність виконання поставлених завдань. Геніальність зміщується зі смислових центрів культури до її помежових ситуацій, адже геній завжди володіє трансгресивним характером буття. Пригадаємо міркування Мішеля Фуко, щоб уточнити зміст поняття «трансгресія»: «Трансгресія – це жест, який звернений на межу; там, на найтоншому зламі лінії, миготить відблиск її проходження, можливо, також вся тотальність її траєкторії, навіть сам її витік. Можливо навіть, що та риса, яку вона перетинає, утворює весь її простір. Здається, гра меж і

трансгресії направляється простою впертістю: раз у раз трансгресія переступає одну і ту ж лінію, яка, ледве опинившись позаду, стає безпам'ятною хвилиною, що знову відступає вдалину – до самого горизонту невизначеного» [8, с. 118]. Відповідно, геній завжди перебуває в ситуації ризику, на межі хаосу та умовного порядку, тому й геніальність – це, як правило, девіантний акт. Вінсент ван Гог – найбільш яскравий приклад божевільного генія, який усе життя ходив на межі власної самотності та соціального визнання (останнє ж прийшло до нього вже після смерті). До такого списку можна додати Роберта Шумана¹, Моцарта², Фрідріха Ніцше³, Вірджинію Вулф⁴ та багатьох інших.

Пошук цілісного бачення буття – основа мета перебування на межі. Геній немов схоплює горизонт буття, не проникаючи в його тканину. Саме на цій межі виникають високі твори мистецтва, адже це водночас *інше* бачення й глибоке *своє*. Відповідно, будь-який геніальний текст, створений на маргінесі, завжди рано чи пізно стає класикою, обов'язковим для прочитання будь-якою людиною, а тому – пам'яттю всього людства. Геній не викидає зі свого твору власну самість, але й творить так, що промовляє до кожного з нас. Тому не так важливо, якою мовою говоритиме Гамлет, який колір шкіри буде в Дон Кіхота – усі ці архетипні образи відтворюють *базові людські смисли*, які зумів експлікувати та відповідним чином зашифрувати геній.

Однак чи може бути присутня геніальність у кожній людині? Естрагон у відомій п'єсі Семюеля Беккета «В очікуванні на Году» безапеляційно стверджував: «Ми всі народжуємося божевільними. Хтось ним і залишається...». Божевільня та геніальність пов'язані між собою не тільки тому, що перебувають на межах культурного та людського буття, а й завдяки особливій здатності *унікально* бачити світ. Основна різниця між божевільними й геніальними – різний рівень присутності у світі. Якщо геніальна людина так чи інакше стосується основних координат світу (хоча й перевизначає їх по-новому), то божевільний не бачить цих координат – він практично вибудовує іншу систему цінностей і значень, ігноруючи попередню. Безумовно, межа між цими ситуаціями інколи буває надто тонкою, коли геній перетворюється в божевільного, а останній уподібнюється до генія.

У культовому фільмі Террі Гілліама «Дванадцять мавп» один із головних героїв Джефрі Гойнс є лідером дивного угруповання «Армія дванадцяти мавп», що згодом знищать світ. До нього надсилають людину, яка повинна його вбити, перешкоджаючи таким чином апокаліпсису. Маємо типовий приклад злого генія, який утратив відчуття з реальністю, тому справедливо перебуває в психічній лікарні. Такий образ-трікстер необхідний і для того, щоб завдяки кривому дзеркалу діагностувати основні травми суспільства, вказати на його хибні шляхи. На подібний приклад можемо натрапити в романі Кена Кізі «Пролітаючи над гніздом зозулі», де близький до геніальності/божевільня Ренді Патрік МакМерфі травестійно обертається на цілком адекватного суб'єкта, якого всі вважають божевільним лише для того, щоб не помічати правди (точна літературна реалізація теорії божевільня Мішеля Фуко). Виявляється, що лише він є найбільш нормальною людиною серед тотального викривленого суспільного дзеркала, яким і є психічна лікарня.

Однак можливий інший антропологічний вимір геніальності – вимір святості. Нам відомі численні сюжети про злих або божевільних геніїв, які неодноразово йдуть на контакт із темними силами, щоб пізнати глибинні основи буття. Така традиція походить від «Фауста» Йоганна Вольфганга фон Гете й проходить червоною ниткою крізь культуру ХХ ст., що найбільш повно виразилась у двох великих художніх романах – «Докторі Фаустусу» Томаса Манна та «Майстері й Маргариті» Михайла Булгакова, зокрема про останній Вадим Руднев пише: «Геній, що взяв на себе сміливість сперечатись із Богом (у цьому, напевно, й полягає «фаустианство» Майстра; в одній із легенд про доктора Фауста сказано, що у чудесах він готовий був змагатись із самим Спасителем у творенні художньої, але реальності), звісно, приречений на угоду з дияволом» [5, с. 161]. Попри це, не так багато святих геніїв – тих, хто використовує свій талент на благо людства. Це зовсім не

---

¹ Німецький композитор почав страждати приступами божевільня від 24 років, а в 46 повністю втратив здоровий глузд.

² Уже задуваний Моцарт страждав манією переслідування, адже був переконаний, що італійці хочуть його отруїти.

³ Важкі приступи мігрені, між якими тільки й можливо було працювати. Під кінець життя філософ міг складати лише прості фрази, наприклад: «Я мертвий, оскільки я дурний» або «Я дурний, оскільки я мертвий».

⁴ Письменниця страждала від глибокої депресії, а працювала взагалі стоячи. Можливо, саме внаслідок депресивних симптомів Вірджинія Вулф і покінчила життя самогубством – утопилась у річці.

виключає того факту, що геніальність може стосуватися трансцендентного, прагнення метафізичної реалізації свого буття, адже «чим глибший та багатший геній, тим більше у ньому живе людина взагалі – вічне, всезагальна істота людина» [7, с. 757].

Напрямок до універсального та вічного актуалізує наступне прочитання генія як такого, що відтворює трансцендентні смисли у видимих формальних засобах – завдяки людській мові, архетипам, моделям і символам, які несуть генетичну культурну пам'ять людства. Так, С. Л. Франк дуже влучно підкреслив масштабність геніальності: «Геній – істота із найбільш яскраво вираженою та сильною індивідуальністю у сенсі неповторності оригінальності особистості – є разом з тим істотою найбільш *багатооб'ємною*, творчість якої має об'єктивне значення, а тому зустрічає широку відповідь та відгомін у людства» [7, с. 757]. Далі Франк чітко відходить від маркера божевілля, про який ми зазначали раніше, а тому відзначає, що геніальність найменше пов'язана з божевіллям як таким, адже завжди стосується універсальних, глибинних структур буття [7, с. 757], тобто центральних його основ, а не маргінальних. Тому основна функція генія – відтворювати культуру в її сакральних значеннях, що наближає геніїв до обраних або святих. Не хочеться тут обмежувати себе лише християнським дискурсом, адже він часто-густо позначає святих як тих самих асоціальних індивідів, позбавляючи їх важливого соціального та культурного креативного імпульсу.

У вищезгаданому сенсі геніальність не просто стосується талановитої людини, а й надзвичайно обдарованої. Більше того, цей дар не є іманентною характеристикою індивіда, а швидше – трансцендентною, невідомої природи та основи. Семантика дару достатньо складна в культурі, адже має не тільки глибокі архайчні корені, а й складні екзистенційні прояви¹. Не випадково із даром завжди пов'язана необхідність повертати, віддавати подароване в певній символічній формі (досі в багатьох культурах збережена традиція символічно платити за подарунок). Відповідно, геніальність як уміст дару повинна так чи інакше проявити себе у світі, *о-привити* дар повною мірою. Часто можна прочитати, що дар є для його носія важким тягарем, що призводить до психічних і фізичних, суто тілесних страждань. Відповідно, дар у генія міститься далеко від семантики подарунка, оскільки не приносить ані психологічного задоволення, ані екзистенційного спокою. Часто дар для людини є прокляттям, печаткою, якщо вона не може з ним впоратись, але й водночас може бути справді смислом, коли вибудовуються гармонійні відсини між самістю та світом.

Кожна людина геніальна настільки, наскільки володіє власним індивідуально-особистісним стилем життя, реалізовує його внутрішню потенцію в різноманітних проектах, сюжетах і контекстах. Тут же можлива певна культурологічна ремарка: усе ж таки геній не тільки реалізує свій талант, а є завжди більшим за свій талант і творчість. Свого часу Мікеланджело сказав, що я так мало зробив у своїх творах. Будучи перфекціоністом, типовим проявом для геніїв, він зовсім не применшував владний талант – навпаки, цілком адекватно оцінював свої творіння. Приклад Мікеланджело свідчить про те, що генії завжди більші за свої твори, неможливі для предметності. Форма та матеріал не можуть виразити генія – вони для нього надто затісні. Геніальність щоразу проривається за межі матерії, виходить у простір *недосказаного* й *недомовленого*. Саме в цьому невидимому рівні перебувають всі геніальні тексти та їхні автори.

Якою б талановитою не була людина, вона не завжди є геніальною, адже «талант специфічний, а геніальність – універсальна» [1, с. 178]. Більше того, геніальність, зазвичай, не локалізована в конкретному таланті. Вона пронизує всю творчість і діяльність особистості, поглинає її повністю. Наприклад, Альбрехт Дюрер був прекрасним арифметиком, графіком, письменником, так само як і Пабло Пікассо володів усіма мистецькими техніками – чи не останній геній, починаючи від Джотто й культури Відродження загалом (де й з'явився культ генія як основа ренесансного світовідчуття). Геній немов маріонетка, що творить за невідомими йому законами. Тому тут важливий навіть не естетичний ідеал, а інтуїція естетичного. Саме інтуїція виступає безпосереднім осягненням естетичного, прориванням у сферу трансцендентного. Віктор Власов зазначає, що «порівняно з покликанням, талантом і даром до творчості, якості геніальності передбачають особливу інтуїцію, містичне відчуття зв'язку матеріального та іматеріального світів» [2, с. 74]. Справді, тому й геній

---

¹ Більш детально про це можна почитати у відомому есеїстичному трактаті Жака Дерріда «Дарувати час», де відомий теоретик деконструкції намагається розібратися зі всіма тонкощами дару, починаючи від його простого традиційного тлумачення та закінчуючи складними постсучасними викликами. Також можна звернутися до класичної праці англійського антрополога Джорджа Фрезера «Золота гілка».

завжди «вибивається» із звичних правил, постає дискомфортним для оточуючих – для нього весь світ є великою ареною й перешкодою для його геніальності. Це пояснюється тим, що сфера творчого духу не передбачає жодних меж та кордонів. Вона ігнорує соціальні норми, культурні табу та моральні закони. Геній перебуває по той бік добра й зла – для нього взагалі весь світ існує у власній системі координат.

У феномені геніальності важливе також питання об'єктивного всезагального розуміння тексту. Інакше кажучи, будь-який геніальний текст після перевірки історичним часом має володіти якомога більшим спектром розуміння, зменшуючи до мінімуму маркер низької якості чи цінності. Попри це, залишається зовсім незрозумілим, чому одні речі є геніальними, а інші, не виходячи поза межі культурного канону, майстерності виконання та й загалом власної оригінальності, залишаються маловідомими. Усі спроби розпитати геніальних людей про їхні творіння нічого нам не кажуть про їх тексти, тому, як слушно зауважує Деніс Даттон, «митець може створити, але митець не може пояснити» [9, с. 181]. Справді, інтерпретація будь-якого тексту, а особливо геніального, повинна відірватися від авторських преокцій у сферу культури – у тексті крізь голос автора промовляє буття. Відповідно, геній є медіумом між власним світом та світом ідей, які свідомо чи несвідомо він транслює аудиторії.

Не применшуючи значення оригінальності, що є чи не основним у динаміці культурної реальності, ми вводимо до розуміння людської геніальності поняття *трансцендентного запасу*. У простому значенні це наявність лакун у смисловій структурі (ідея, запропонована В. М. Марковичем), унаслідок яких ми не можемо достеменно зупинитися на остаточній інтерпретації твору. Лакуни залишають низку відкритих питань, певну недомовленість. У метафізичному плані ця недомовленість може бути позначена як таємниця, що перебуває близько до трансцендентного запасу. Проте суттєва особливість останнього в принциповій незнаходженості причинно-наслідкових зв'язків, логічних чи алогічних моделей або вичерпної інтерпретації в сущому. Можна сказати, що це той невидимий клей, який тримає всю будівлю: він є, але ми його не бачимо. Справді, попереднє розуміння Платона цілком доречно щодо цього визначення, адже інакше як божественний вимір це не позначиш. У побутовій мові відомий сталий виражений, такий як талант від Бога.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, феномен геніальності має давню генеологію, що розпочинається ще в античній культурі та пов'язана з чітким дуалізмом реального та ідеального, хорошого й злого. На одне з перших зображень генія можна натрапити на червонофігурному розписі античного кратера V ст. до н. е., що свідчить про актуальність геніального в естетичній практиці людства. Складним залишається питання сутності геніальності, а тому одним зі способів позначення можна вважати наявність певної таємниці, позадосвідного компонента – трансцендентного запасу. Кожен геніальний текст містить цей запас, але сам не підозрює про нього. Будь-які спроби раціоналізації знецінюють унікальність геніального твору, перетворюють його в стереотипну схему. Однак для буденної свідомості таємниця геніальних шедеврів не залишає спокою, а тому щоразу притягує свідомість, гіпнотизує та щоразу ставить одне й те саме питання: «Як він це зробив?».

До того ж, зацентровано увагу на амбівалентному характері геніальності, яка залучає обидві буттєві характеристики – індивідуальні й колективні. Перший проявляється в специфіці життєвих практик індивіда, починаючи від його психологічного характеру та закінчуючи низкою сценаріїв, які він обирає. У другому випадку йдеться про реалізацію свого генія в смисловому полі культури, що завжди противиться генію як можливій радикальній зміні традиції, а з іншого – сприяє з часом йому як тому, що неминує оновить соціальну систему. Осмислення генія в культурно-антропологічному модусі божевілля та святості додатково свідчить про складний, неоднозначний статус геніального в культурі. Утім, саме антропологічний підхід дає змогу помітити людські проблеми й виклики, що наявні у феномені геніальності.

Джерела та література

1. Вейнингер О. Пол и характер / О. Вейнингер. – М. : Терра, 1992. – 400 с.
2. Власов В. Геній / В. Власов // Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства. – СПб. : Азбука-классика, 2005. – С. 72–75.
3. Нордау М. Психология гения и таланта / М. Нордау. – СПб.: Вестник знания, 1908. – 442 с.
4. Руднев В. Геній в культуре / В. Руднев // Ковчег. – 1994. – № 3.

5. Руднев В. Словарь культуры XX века / В. Руднев. – М. : Аграф, 1997. – 384 с.
6. Сэлинджер Джером Д. Ловись рыбка-бананка / Джером Д. Сэлинджер // Над пропастью во ржи : роман. Повести. Рассказы. – М. : Эксмо, 2006. – 768 с. – (Библиотека всемирной литературы).
7. Франк С. Л. Душа человека. Опыт введения в философскую психологию / С. Л. Франк // Предмет знания. Душа человека. – Мн. : Харвест ; М.: АСТ, 2000. – С. 631–990.
8. Фуко М. О трансгрессии / М. Фуко // Танатография Эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века. – СПб. : Мифрил, 1994. – С. 113–131.
9. Dutton D. What Is Genius / D. Dutton // Philosophy and Literature. – 2001. – Vol. 25 (1). – P. 181–196.

Карповец Максим. *Философская рецепция гениальности как антропологического феномена.* В статье осуществлена философская рецепция гениальности как антропологического феномена, что актуализирует диалектическое понимание индивидуально-личностного начала и универсальных измерений человеческого бытия. Гениальность осмысливается в двух основных аспектах: как внутренняя сущность гениальности в конкретном индивидуе и экспликация феномена в смысловом горизонте культуры. Проанализирован характер функционирования гениального текста в поле культуры, где одним из основных его элементов является наличие трансцендентного запаса – авторской недосказанности, что заставляет читателя постоянно возвращаться к новому прочтению. Раскрыта связь гениальности с безумием и святостью, маргинальностью и социализацией, а также предложена стратегия интерпретации гениального произведения как содержащего в своей основе трансцендентный запас. Таким образом, гениальность в философском контексте является не только особым типом проявления человеческих талантов, но и важным компонентом культуры, определяющим ее художественно-эстетическую и ценностную реальность.

Ключевые слова: гениальность, философская антропология, эстетика, канон, эстетический идеал.

Karpovets Maksim. *The Philosophical Reception of Genius as an Anthropological Phenomenon.* The article analyzes the philosophical reception of genius as an anthropological phenomenon. It actualizes dialectical understanding of individual principles and universal dimensions of human existence. Genius is interpreted in two main areas: the inner essence of genius in a particular individual case and the explication of the phenomenon in semantic horizon of culture. It is also analysed the type of functioning of the genius in the culture space, where one of its main elements is the existence of a transcendent stock. It means that reader constantly returns to the new reading. The connection of genius and madness holiness, marginality and socialization is also analyzed in the current article as well. The interpretation of a work of genius that has basically some transcendent stock was proposed in the text. Thus, the philosophical genius of the contest is not only a special type of display of human talent, but also an important component of culture that defines its artistic and aesthetic reality and values.

Key words: genius, philosophical anthropology, aesthetics, canon, aesthetic ideal.

Стаття надійшла до редколегії
04.04.2014 р.

УДК 123.1

Тарас Клок

Свобода як атрибут людського буття

У статті проаналізовано свободу як атрибут людського буття. Розглянуто відношення свободи, необхідності, волі людини. Виявлено сутність самовідповідальності, яка постає в людському житті основою буття особистості.

Ключові слова: свобода, самовідповідальність, воля, незалежність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Свобода – одна з головних проблем будь-якої епохи. Про неї писали Арістотель, Платон, Епіктет, намагалися її пояснити Дун Скот, Августин, Абельяр, Вільям Окам. Особливо великий внесок зробили філософи німецької класичної філософії, серед яких – Імануїл, Кант, Фрідріх Шелінг, Георг, Гегель. Нове розуміння свободи здійснили Микола Бердяєв, Еріх Фром, Віктор Франкл, Жан-Поль Сартр, Макс Шелер, Карл Ясперс. Свобода як атрибут людського